

Soldat Morsk, en gotlänning på bygden

De flesta av personerna i den här boken har sina rötter i Enköpingstrakten. Ett undantag från det är huvudpersonen i det här kapitlet, Lars Mattiasson Morsk. Lars var född på Gotland i den lilla landsförsamlingen Silte på öns västra sida. Han var son till bonden i Klemette by Mathias Mattsson och hans hustru Stina Catharina Jonasdotter. Föräldrarna fick sju söner. Först föddes Jonas 1807 han blev så småningom husbonden på gården som han tar över vid 21 års ålder. Därefter föds Mathias 1811, han flyttade till Havdhems församling som 13-åring. Som tredje barn föddes Lars 1814 men han dog efter fyra månader i "okänd barnsjukdom". Som fjärde barn föddes, 1815, ytterligare en son som också fick namnet Lars. Han blev endast tre månader gammal och dog i "hetsig feber". Som femte barn föddes 1817 ännu en son som också fick namnet Lars. Denna Lars blev den Lars som sedermera flyttade till Enköpingstrakten. Han fick först en lillebror 1820 som döptes till Jacob och som dog två år gammal, samt ytterligare en lillebror som föddes 1823 och som döptes till Elof men dog året efter.

Av föräldrarnas sju söner dog alltså fyra i späda ålder. Av de tre kvarvarande tog alltså den äldsta sonen över gården den näst äldsta tog drängtjänst i Havdhem och den yngsta, Lars, tog så småningom drängtjänst i Hangvar församling på Gotland. Så småningom sökte sig Lars till fastlandet och fick en tjänst i Hedsta i Veckholm och var dräng där 1836 innan han 1837 flyttade till Amnö där han stannade i fyra år.

Soldat nr 145...

Tjugofyra år gammal låter han värva sig som soldat vid Upplands Regemente och flyttar till soldattorpet Nedre Dahlby. Han är fem fot och nio tum lång och skrivs in som soldat nr 145 den 26 april 1841.

Han gifte sig med den ett år äldre Ulrica Wallquist från Veckholm och paret bor i Dahlby.

Lars var en person fylld av idéer men inte så besvärad av några skrupler. Det kommer att visa sig genom hans flitiga förekomst vid tinget instämd för verksamhet som i huvudsak hade ekonomisk innebörd.

Det börjar försiktigt, år 1846, med en skuldfordran där änkan Maria Eriksdotter i Grysta hade instämt Lars för en skuld på sju Riksdaler. En skuld som Lars hade till Marias son som hade avlidit. Maria hade flera mål på gång samtidigt för att kräva in sin sons utlånade pengar. Lars nekade dock till skulden och hänvisade till att den kassabok som Marias son Erik förde innehöll flera oriktigheter på grund av att Erik inte alltid genast förde in vad som blivit borgat eller betalt. Rätten gick på Lars linje och ogillade käromålet. Här upptäckte han nog att det gick att slingra sig. Lars visste mycket väl att han hade en skuld till änkans son men kunde man hitta formella fel eller oklarheter så kunde man klara sig undan. Det var en metod som han framgångsrikt skulle begagna sig av i fortsättningen.

Olaga lanthandel...

Att vara soldat var ingenting man blev rik på. Men Morsk var initiativrik och mer intresserad av handel och att göra affärer än att sköta den lilla jordlott som hörde till soldattorpet. Soldattorpet i Dahlby låg längst upp i Grystaviken vid sockengränsen mellan Veckholm och Hacksta. Sjövägen från torpet till Stockholm var endast obetydligt längre än landvägen från torpet till Enköping och för den som inte hade egen häst att landvägen fara till Enköping med så var det betydligt lättare att med båt ta sig till Stockholm. Det gjorde Morsk. Dels var han i Stockholm vid de övningar som alla soldater var tvungna att delta i, och dels gjorde han egna resor till huvudstaden. Han hade byggt upp ett kontaktnät av handlare där han kunde få kredit och också köpa större kvantiteter varje gång.

Det här resulterade i att Morsk kunde erbjuda grannarna varor som de efterfrågade men som de hade svårt att få tag i. Avståndet till Enköping var stort och ett besök där gjordes huvudsakligen i samband med vår- och höstmarknaderna. Morsk byggde successivt upp ett kontaktnät även av kunder som först erbjöds låna brännvin, konjak, tobak och liknande förbrukningsvaror som gubbarna i i socknen var flitiga nyttjare av. Det var viktigt att alla varorna var till låns och inte till försäljning. Försäljning för egen vinning var olagligt om man inte hade tillstånd. Och för att få tillstånd för att bedriva lanthandel krävdes godkännande från myndigheter, avgifter skulle erläggas och verksamheten skulle kontrolleras. Inget av detta var Morsk särskilt intresserad av. När gubbarna hade lånat tillräckligt med varor så hade de

en skuld att regleras. Skulden reglerades i regel med pengar. Att reglera skulden vid ett annat tillfälle än när varan lämnades ut var ett sätt att tänja på begreppet försäljning. Det gick ju att hävda att varan som var till låns skulle lämnas tillbaka och att låna varor av varandra som man sedan lämnade tillbaka var inte olagligt.

Morsk gick nu balansgång på flera sätt. Dels skulle han hålla sig väl med gubbarna i byn, och för all del även gummorna, så att de fortsatte att "låna" varor av honom, samtidigt som han skulle undvika att dra på sig avundsjuka för de vinster han gjorde. Han behövde ju också få in pengar som skulle betala de tidigare leveranserna från handlarna i Stockholm när han behövde fylla på nytt. Och om inte det fungerade så skulle han inte kunnat få några nya varor och hela "affärsverksamheten" skulle ha gått i stöpet. Dessutom så kunde avundsjukan göra att han blev angiven till landsfiskalen för olaga lanthandel. Och precis det hade hänt under hösten 1846. Landsfiskalen som var en handlingens man gjorde efter anmälan, en husrannsakan hemma hos Morsk och fann mängder med varor, vilka togs i beslag, så vid vintertinget i mars 1847 var Morsk instämd för olaga lanthandel.

Morsk lämnade in en skrivelse till tinget till sitt försvar som löd:

*"Enlig kallelsen är jag hitstämd at ansvara för oloflig landthandel och at de i beslag tagne varor måtte anses förbrutne. Denna handels oloflighet har varit mig ganska okunnigt. Emedan det är i Landsorten brukligt, och här hos oss i anseende till ortens aflägnade läge från städerna, at de som göra resor till städerna köpa åt sina grannar hvad som beställes och behovet tarvar där före har jag och wid dessa tilfällen af ytrat, hvad jag sjelf köpt i Sockholm. Men det var ej i den afsigt at driva handel därmed, utan at tjäna mina grannar därmed, som då har varit i behof och ej haft tillfälle att göra resa till stan och dett har varit tobak något kryddor och tunna pipskaft. Denn öfriga delen af de i beslag tagne varor har jag endast till husbehof begagnat och ej någonsin dylik persedel afyttrat. Jag får göra min ödmjuka hemställan till wällofliga Håradsrätten kunna dett så anses brottsligt, men at jag åtminstone måtte ha full äganderätt till de varor som ej äro förbrukade.
I ödmjukhet, L Morsk, vice Korporal"*

Rätten beslutade att en del av varorna, de som rimligen kunde anses vara Morsks husbehov, skulle återlämnas till Morsk, men att 9 st nya pipskaft, samt en hel del cardunstobak, starkpeppar och kryddpeppar som Morsk erkänt att han köpt till sina grannar, anses förverkade och skulle säljas på auktion för "treskiftes", dvs intäkterna skulle delas lika mellan Kronan, Veckholms församlings fattiga och åklagaren. Resultatet redovisades vid efterföljande ting. Länsmannen meddelade då att det inbringade beloppet av de försålda varorna blev 2 Riksdaler och 10 shilling Banco.

Det här var naturligtvis ett stort avbräck för Morsk. Dels hade han förlorat en del pengar, det var inga stora belopp men framför allt så hade han nu ögonen på sig. Dessutom var hans kunder i byn lite mer försiktiga. Om han fick problem med betalningen till sina leverantörer är inte känt men helt opåverkade blev kanske inte de kontakterna.

Familjen...

År 1851 hade Morsk begärt avsked från soldatlivet. Han hade varit soldat i 10 år och flyttade nu till Säby i Veckholm där han arrenderade en gård. Morsk och hans hustru Ulrika hade då två söner som båda avled med två månaders mellanrum år 1851. Gustaf var bara 9 månader när han dog, "bröstsjuk" och Adolf var tre och ett halvt år när han dog i "magplågor".

Nya beslag och ny taktik...

Antingen har Morsk avsiktligt legat lågt en tid eller också är han försiktigare med sina affärer för det har inte hänt något vid tinget på fyra år förrän nu år 1851 när landsfiskalen är på plats i Säby för en ny husrannsakan. Nu har Morsk bytt taktik. Han visade Kindborg vilka varor han hade hemma. Dessa togs i beslag och värderades till 69 riksdaler. Ett ganska ansevärt lagervärde. Morsks motivering den här gången var att han endast lagerhöll varorna åt handlaren Lundgren i Stockholm med påföljd att både Morsk och handlaren Lundgren blev inställda till tinget.

En bilaga till domstolsprotokollet finns med beteckningen "angifvare från Säby bys byamän", dvs Morsks grannar. De andas avundsjuka och hämndbegär mot Morsk och innehöll en begäran att länsman skulle vidta åtgärder. Motiveringen var att Morsk "försålde alla sorters viktualier tillika bränvin, romm, arrac i minut. Försäljningen sker söndagsförmiddagar och om quällarna då ungdomen samlas och för oljud. Även cigarrer säljs och derigenom eldvåda skola kunna uppkomma. Äfven

olofliga gångstigar begagnas såväl genom ängsåkrar som ängar. Morsk har dessutom varit oanständig mot sina grannar vid sina handelsferder."

Morsk erkände att han tidigare blivit dömd för olaga lanthandel men att han den här gången endast hade lagerhållit varorna åt handlaren Lundgren och att han dessutom godvilligt hade visat länsmannen Kindborg de lagerhållna varorna.

Den här taktiken fungerade inte heller. Rättens utslag blev att inte ens handlande Lundgren kunde visa att han hade giltigt tillstånd att försälja varorna, därför skulle alla i mät tagna varor anses vara förverkade, och skulle auktioneras ut.

Däremot ansåg inte rätten att Morsk kunde fällas för olaga försäljning.

Svårt med bevis...

Landsfiskalens problem i målen mot Morsk var att det var lätt att få angivare att väcka målen men det var svårt att få vittnen att i rättssalen gå ed på att försäljning skett. Angivare var enstaka personer som Morsk var ovän med. De var inte kunder hos Morsk och var inte själv i stånd att vittna för de var inte närvarande vid försäljningen. De som var kunder hos Morsk tyckte det var en bra service att kunna handla där och när de blev instämnda som vittnen till tinget så kunde de bekräfta att varor lämnades ut men hade nästan aldrig sett några pengar lämnas som betalning. I enstaka fall kunde vittnena bekräfta att de sett pengar lämnas över, men i dessa sällsynta fall så hävdade alltid Morsk att det var återbetalning för tidigare pengalån. Någon bevisning mot dessa påståenden var svårt för landsfiskalen att presentera.

Ett exempel på det är målet vid samma ting som handlar om olaga spritförsäljning. Länsmannen Kindborg har instämt Morsk för att han *under "åtskilliga tillfällen under de sistlidne två åren, dels ehuru en gång tillföre för olaga landthandel straffad, sedan handel idkat uti sitt hemvist vid Säby, dels ock derstädes, olofligen i minut försålt spirituosa drycker"*.

Morsk som är rutinerad och van vid hur tingsrätten tänker förnekar åtalet och går inte i svaromål i målet förrän åklagaren bestämt uppgivit vid vilken tid den olaga försäljningen ägt rum samt till vilken eller vilka personer som han mot kontant betalning försålt sprit i mindre kvantiteter än en kanna.

Åklagaren inkallade nu angivarna att vittna. Den ena av dom, grannen Anders Lindberg i Säby i Veckholm, ger ingen information själv utan räknar upp vilka andra personer som skulle kunna vittna att Morsk sålt både sprit och handelsvaror. En annan av angivarna, Halling, vittnar om personer som handlat. En tredje, Brolin, anger att flera personer hade köpt handelsvaror, men namnet på några av dessa personer kände han inte till, vissa hade han glömt och andra ville han inte nämna namnet på. Länsmannens uppgift var hopplös.

Morsk bestred naturligtvis vittnesmålen och angivarna anhöll om att målet skulle skjutas upp till ett senare ting för att ge dom möjlighet att skaffa vidare bevisning, vilket också blev rättens beslut. Vid nästa ting infann sig nya vittnen, vilka Morsk började med att anföra jäf emot, eftersom de var tjänstefolk hos angivarna. Rätten ogillade jäfsanmärkningen

På det här sättet fortlöpte målet. Nya vittnen kallades in och dessa kunde bekräfta t.ex. att glas med rom hades serverats men någon betalning hade inte förekommit. Tvärtom, Morsks hustru hade yttrat att *"någon betalning icke kunde komma på fråga"*. Nya uppskov med målet för att nya vittnen skulle inkallas som sa samma sak med små variationer.

Efter 1 1/2 år hade rätten kommer fram till att halv bevisning förelåg att Morsk hade sålt spirituosa drycker och dömdes till värjemålsed, dvs att han med sin ed skulle intyga att han var oskyldig till åtalet. Edgången skulle ske vid nästa ting. Vid nästa ting infann sig inte Morsk utan lät via ett ombud meddela att han hade överklagat beslutet till Kungliga Hofrätten varför målet uppskötts ytterligare tills dess att hovrätten tillkännagivit sitt utslag. Det tar hovrätten ytterligare 1 1/2 år att tillkännage sitt utslag som innebär att man fastställer tingsrättens tidigare beslut om edgång och till slut så infinner sig Morsk hos tingsrätten med ett intyg från pastor Johan Börjesson i Veckholm att Morsk äger tillräcklig kristendomskunskap, i synnerhet den del som avser faran med att bära falskt vittnesbörd. Morsk svär sig fri och frikänns därmed i målet som behandlats under tre och ett halvt års tid med åtskilliga vittnen och turer i behandlingen av målet.

Andra mål som pågick samtidigt med Morsk inblandad...

Morsk hade stämt drängen Johan Andersson, i Bäddarö, Löt för det att han, vid ett besök i Morsks bostad, skulle ha förlött Morsks svägerska, som var minderårig, att sälja rom supvis en söndag i maj månad 1851. Stämningen var troligen en hämnd för att Johan Andersson vittnat emot Morsk. Johan nekade och tyckte inte att han kunde vara ansvarig för vad flickan gjorde eftersom hennes mor var närvarande vid tillfället. Morsk ville kalla in vittnen till händelsen. Först på hösten 1853 avkunnades dom i målet som avsåg ett brott som skulle skett två och ett halvt år tidigare och som dessutom var av ringa art. Morsk ville få målet uppskjutet på nytt för att kunna kalla in ett vittne som flyttat flera gånger och varit svår att nå men numera bodde i Stockholm. Rätten ville dock få ett slut på målet och nekade Morsk ytterligare uppskov. Rätten ogiltigförklarade anklagelserna med motivering att bevis saknades.

Morsk hade stämt bonden Anders Lindberg i Säby för en skuld på 16 Riksdaler. Anders erkände en del av skulden men lämnade även in en genstämning med yrkande om att få betalning för en fordran han hade hos Morsk. Ord stod mot ord och inga vittnen fanns som kunde styrka den ena eller andra sidan, varför rätten avgjorde saken till Lindbergs fördel och beslutade att han skulle betala den summa han erkände sig skyldig med avdrag för det som Morsk var skyldig honom.

Morsk var uppe i 6 olika mål vid vintertinget 1853. Så fortsatte det, år efter år. Här är några exempel på sådana mål

- Idkat handel utan att vara berättigad
- Underlåtit att vid mantalsskrifningen uppvisa gällande arrendecontract
- Olofligen försålt cognac, brännvin, arrac i minut (ett antal sådana mål genom åren)
- Med ryssjor bedrivit olofligt fiske på Ekholmens fiskevatten

Olaga skogshygge å häradsallmänningen Torsvi udd...

Vid målet, olaga skogshygge å häradsallmänningen Torsvi udd, som startade 1855, hade Morsk enligt vittnen haft brännvin med ut i skogen för att bjuda de synemän som skulle märka ut de träd som Morsk skulle få hugga. Vittnesförhör med bonden Axel Andersson i Ramby som var med vid utsyningstillfället, uppgav; att utsyningsmännen Eric Ericsson och Sundquist var vid tillfället "*väl tracterade*" så att märkningen av träden "*gick som det gick*".

Trädens "utstämpling" tillgick så att träden fick ett nummer påskrivet med rödkrita. Ett unikt nummer för varje fastighetsägare. Åklagaren anförde att Morsk haft med sig en egen rödkrita och själv "utstämplat" träd åt sig. Rätten fann efter granskning av protokollen att Morsk inte uppgivit hur många träd han huggit vid ifrågavarande tillfälle samt att ytterligare utredning krävdes för att kunna avgöra målet.

Vittnen angav också att Morsk och hans dräng omedelbart efter utsyningen börjat hugga ner och forsla bort träden och att de när de såg synemännen åter komma gående mot allmänningen avlägsnat sig därifrån, likasom undvikande uppsyningsmännen. En annan av bönderna som var med vittnade senare om att "De träd som märktes ut med rödkrita hade Morsk senare huggit och några lass till."

Nu hade Morsk varit bonde i Säby i fyra år och hunnit skaffa sig många ovänner där också, liksom bland nämndemännen vid tinget.

Morsk försökte med olika intyg och uttalanden misskreditera uppsyningsmännen genom att de var onyktra vid tillfället och att ansvaret var deras om det blivit fel. Han framställde också flera frågor, såsom: "*Visste icke Jansson hvem som utkrönte virke åt mig 1854?*", "*Om han ej sett att de öfriga synemännen äfven supit af mitt brännvin i skogen såsom J Holmstedt (nämndeman som satt i rätten vid tillfället) Fredman, Loberg, Sundquist m. fl.?*", "*Om ej Fredman ansågs vara väl plägad då han utkommit ur skogen och frågte mig om jag var nöjd?*", "*Om han ej visste att det var brukligt att Uppsyningarne plägade suppa hos Bönderna i skogen?*", osv.

Morsk ville också ha in i protokollet att nämndemannen Holmstedt i Ramby hade gjort angivelsen av hat och ovilja mot Morsk.

Rätten hade svårt med entydig bevisning mot Morsk, men han dömdes till edgång för att svära sig fri. Morsk förklarade sig villig att eden gå men vid förestavande av eden tillade Morsk orden "af Eric Ericsson i Sundby och Carl Sundquist" framför ordet tillerkände, vilket tillägg, Morsk ansåg sig till sitt samvetes fredande nödsakad att göra.

Åklagaren ansåg att Morsk brutit mot eden genom att vägra att framsvära den som rätten förestavat, och yrkade att Morsk fälldes till ansvar för den anklagelsen. Morsk bestred detta och förmenade att han genom att avlägga eden till alla delar värt sig från målet.

Rätten beslutade att fria Morsk från målet om skogsåverkan, men att Morsk dels under vintertinget och dels under förevarande ting missfirmat sin motpart landsfiskalen Kindborg, och döms därför att böta 3 Riksdaler 16 shilling Banco.

Slagsmål...

Byamännen i Säby hade beslutat på en bystämma att låta släppa svinkreaturen för att beta på ett bygemensamt . Det ogillas av Morsk som har sädesskylar kvar på gårdet, och i samband med att Morsk försöker hindra en dräng att mota in svinkreaturen i gårdet uppkommer bråk och diverse handgemäng som slutar med att Morsk får ont i högra handen så att han måste söka läkare. IIskan försöker han komma till rätta med genom att stämma drängen i granngården, Jacob Eklund, för öfverfall. Ett vittne som Morsk inkallat, en annan av drängarna, och dessutom måg, i samma granngård, Johan Johansson, och som sett händelsen, vittnar dock inte till Morsks fördel utan gör en beskrivning av vad som skett som mer liknar svarandens. Morsk antyder då att Johan Johansson skulle ha vittnat falskt och anhåller att Johan Johansson skall få undervisning hos prästen om vad det innebär att bära falskt vittnesbörd. Rätten godkänner inte detta yrkande och då begär Morsk om uppskov med målet för att kalla in en annan dräng, Carl Widholm, som vittne.

Drängen Carl Widholm hörs nu som vittne men tillför inte målet något annat än att han vid tillfället hade hört Morsk kalla Jacob Eklund för "tjuv". Morsk visar sitt missnöje även med detta vittne och begär att även han ska få undervisning om vad det innebär att bära falskt vittnesbörd. Johan Eklund frikänns från ansvar och rätten anser att det snarare är Morsk som är angriparen i detta bråk.

I otid utsläppt svinkreatur...

Vid samma ting behandlas en annan av Morsks stämningar mot en av sina grannar och förmodligen är det samma händelse som är orsak till målet.

Morsk har instämt sin granne i Säby, Jan Ersson, för att denne släppt in svinkreatur i ett bygemensamt gårde innan Morsk hade hunnit inbärga sina sädesskylar. Även ett antal, Jan Ersson tillhöriga, gäss hade inkommit i gårdet och förorsakat skada på Morsks sädesskylar.

Jan Ersson nekade till detta och hänvisade till att Morsk inte hade något synebetyg som visade vems kreatur det var och vilken skada de förorsakat. Morsk anhöll därför med uppskov med målet för att få möjlighet att ta fram bevis.

Morsk hade nu som vittnen inkallat en dräng och en piga som vid tillfället hade tjänst hos honom. Dessa vittnesmål samt ett utdrag ur en tidigare dombok med bestämmelser för betning å bygemensamma gården föredrogs. Svarandens ombud, som var mågen i denna gård, och samma person som Morsk använt som sitt första vittne i "slagsmåls-målet" ovan förnekade anklagelsen.

Morsk hade nu inkallat ett nytt vittne, hustrun till en av Morsks drängar vid tillfället för händelsen, Sofia Johansson. Sofia berättade att medan hon var sysselsatt med att skära havre och vicker på Morsks åker sett svarandens svinkreatur ute på gårdet och att svarandens hustru inte gjort något för att ta dem därifrån. Även senare under hösten medan Sofia var sysselsatt med axplockning hade svinkreatur åter inkommit men visste inte om gårdet vid det tillfället varit upplåtet för bete. Morsk uppgav att minst två kappar säd blivit förstört vid tillfället.

Svarandeombudet ansåg rättegången vara alldeles överflödigt, eftersom Morsk inte visat att någon skada åsamkats honom och bestred käromålet till alla delar.

Rätten konstaterade att kreaturen visserligen befunnit sig i gårdet men att det varken var bevisat att de blivit insläppta av Jan Ersson med vett och vilja eller att Morsk tillfogats någon skada. Därför kunde inte Jan Ersson fällas till ansvar i målet.

Här har grannarna använt sig av samma taktik att slingra sig som de fått höra att Morsk använder sig av i rätten, det vill säga att neka och att hänvisa till att det inte fanns något synebetyg som dokumenterade skadan. Bystämman i Säby har alltså beslutat att släppa svinen på ett bygemensamt gårde fast man visste att Morsk hade sädesskylar kvar där. Antingen var det för att retas med Morsk eller också var det så att Morsk dröjde kvar med att köra in säden för att hindra grannarna att låta sina kreatur beta. Något slags maktkamp mellan Morsk och grannarna verkar det vara. Morsk är illa omtyckt av sina grannar för att han alltid "går sin egen väg".

Morsk får användning av sina kunskaper...

Att Morsk är slipad inför tinget är allmänt känt och han blir med tiden anlitad som ombud för personer som inte är lika vana att framträda inför tinget när de är instämnda eller har stämt någon. Det är ju också ett sätt att få inkomster, men hur han väljer sina uppdrag går inte att utläsa. Efter att ha följt hans "karriär" så är det svårt att tänka sig att det skulle vara några andra kriterier än egen vinning, antingen ekonomiskt eller med tjänster och gentjänster. Morsk blir dock alltmer egensinnig och mer och mer isolerad av grannarna.

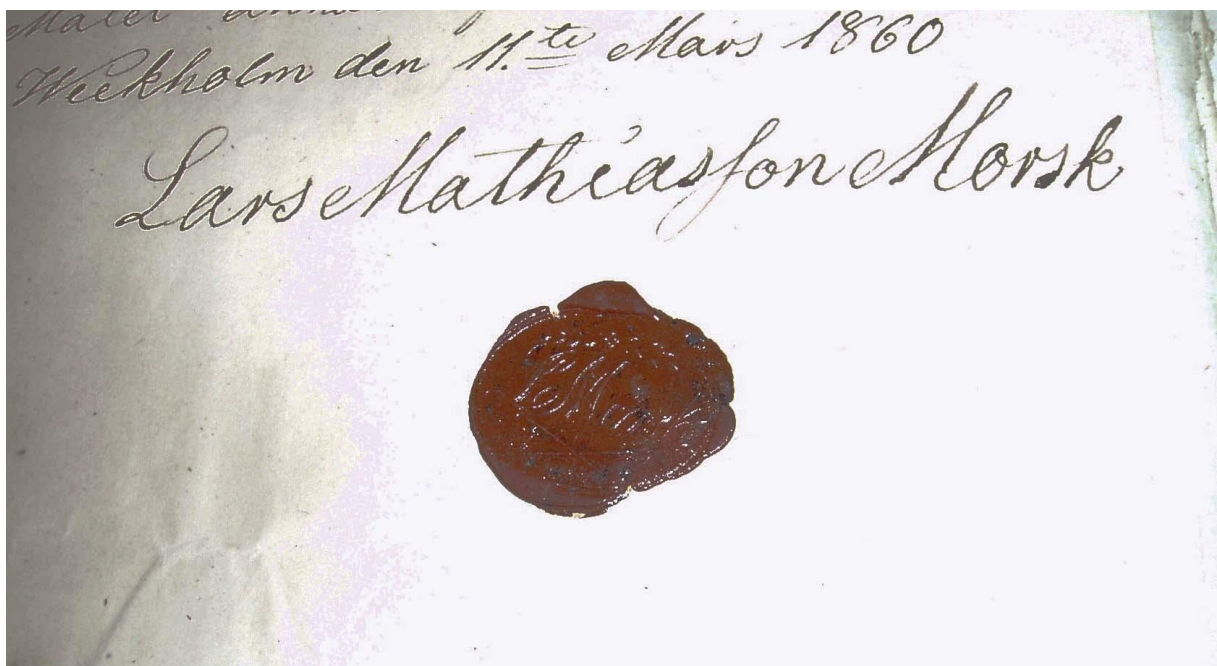
Familjen igen...

Under sin tid i Säby så fick Morsk och hans hustru Ulrika Wahlquist först en son, Gotthard, ett och ett halvt år efter de första två barnens död. Efter ytterligare 3 år, 1855, föddes dottern Selma Ulrika. Dessa båda barn kom att uppnå vuxen ålder och överlevde förräldrarna. Gotthard flyttar som dräng till Dahlby när han är 18 år men kommer senare att bo och arbeta i Enköping. Selma Ulrika flyttar som piga till Löt men blev senare gift Brandström och bodde i Stockholm.

Tvekamp...

Under åren, från 1846 och till 1862, så för åklagaren Philip Kindborg en kamp mot Morsk, i tingsrätten. Åklagaren har att reagera på de brott som anmäls till honom och har stämt Morsk 26 gånger. Det är som regel flera åtal varje år. Undantaget är 1850 när det inte var ett enda. Utfallet är klart i Morsks favör, oftast beroende på brist i bevisningen.

Men i takt med att Morsk skaffar sig fler och fler ovänner så får han svårare och svårare att få vittnena med sig i tinget och han fälls allt oftare vilket underminerar hans "affärsverksamhet".

Bildtext: Morsk hade skaffat sig ett eget sigill. Mitt på finns texten "L. Morsk" med snirklig stil. Överst en liggande lövkvist och underst två korslagda värjor, vilket tyder på att han skaffat sig sigillet någon gång under de 10 år han var soldat. Sigillet sitter på ett av Morsks inlagor till häradsrätten. Foto: Göran Källgården, 2006.

I utförsbacken...

År 1860 är Morsk 43 år. Han var sedan fyra år förmyndare för den föräldralösa gossen Per August Wilhelm Frankenberg. Per Frankenbergs far hade varit smed men både hans far och mor var döda sedan flera år. Barnen hade en styvmor, Elvira Frankenberg, som fadern hade gift om sig med efter moderns död. Elvira Frankenberg levde men kunde inte försörja dessa barn utan Per och hans yngre syster fick en förmyndare. Denne förmyndare blev själv efter några år omyndigförklarad. Av någon anledning hade därför Lars Morsk och hans hustru tagit Per och hans syster till sig och de hade bott hos paret Morsk i ett år när tingsrätten utnämnde Morsk till förmyndare på förslag av pastor Johan Börjesson i Weckholm. Systemet hade sedermera avlidit och Per var ensam kvar. Per skrevs in i

Veckholms skola, 12 år gammal, hos skolläraren Westman (han med den välskötta trädgården som han försvarade med hjälp av bössan mot grannens höns) och följde undervisningen utan avbrott under ett och ett halvt års tid.

Nu var Per på väg att bli vuxen, han skulle snart fylla 17 år och deltog i arbetet på gården på samma sätt som de anställda drängarna, dock utan lön. Den insikten tillsammans med den uppkomna, otrivsamma miljön i Morsks hus med dagliga konflikter och trötter mellan makarna väckte tankarna hos Per att söka sig en tjänst någon annanstans. Dessa tankar provade han på Carl Ersson som var anställd av Morsk som något slags "rättare". Carl Ersson arbetade på sitt första tjänsteår hos Morsk men kom inte så bra överens med honom. Carl uppmuntrade Per till att söka sig någon annanstans där han kunde få betalt för sitt arbete och sa att han visste ett ställe där det fanns en ledig tjänst som skulle passa Per. Även för styvmodern Elvira hade Per beklagat sig och omtalat att enligt Carl så skulle det finnas en ledig plats hos Jan Eric Fredricsson i Dahlby som skulle passa Per och bad Elvira höra sig för om det vore möjligt för Per att få flytta dit. Det gjorde Elvira med gott resultat. Fredricsson var beredd att ta emot gossen och skulle göra upp om lönen med honom när han fick träffa honom.

Per begärde nu av Morsk att få ett flyttningsbetyg utskrivet för att söka tjänst hos annan person men hade nekats detta med orden "*Skall du också flytta din djävel, du har ju tjänst förut?*" Nästa morgon frågade Morsk vart Per avsåg att söka tjänst och Per hade då svarat att det var hos Fredricsson i Dahlby.

Carl Ersson som inte avsåg att stanna kvar hos Morsk när det första tjänsteåret hade löpt ut gjorde sig beredd att flytta och den 25 oktober, vilket var under flyttningsveckan, kom han och Per in i Morsks stuga. Morsk var dock inte hemma utan ute på arbete och inne i stugan fanns endast matmodern, Morsks hustru, och två pigor. Carl räckte fram handen för att säga adjö och när de tagit avsked så räckte även Per fram handen. Matmodern blev först förvånad men hämtade sig snart och sa att: "*Du inbillar dig väl inte att du ska gå din väg. Du har ju lovat att gå efter till potatislandet. Du har ju inte heller någonstans att gå för det här är ditt rätta hem*". Per började gråta. Carl sa att Per inte behövde bli kvar där längre och det blev ett gräl mellan Carl och matmodern varefter Carl gick därifrån och ut ur stugan. Men efter en kort stund kommer Carl tillbaka öppnade dörren och ropade åt Per att komma ut och så gick de båda två därifrån.

Efter att Per flyttat stämmer Morsk Carl Ersson och Fredricsson inför tinget för att ha "*lockatt, tubbadt och förläddt Morsks myndling och fosterson Per Frankenberg att hos annan person taga tjänst*". Morsk tar i av alla krafter när han motiverar sin stämning. Han beskriver att Per har avvikit från deras hem utan att lämna minsta spår efter sin flykt, varför Morsk först befarade det värsta att Per av någon olyckshändelse hade mistat livet. Han skriver också att han först efter flera dagar och många efterspaningar hade fått vetskap att gossen flyttat till Fredricsson i Dahlby. Först begär Morsk länsmannens handräckning att hämta hem gossen utan att få gehör för sin begäran, därefter begär Morsk om ersättning för de kostnader han åsamkats.

Fredricsson försvarar sig vid rätten med att Morsk felaktigt uppgivit att Per skulle vara hans fosterson. Han medgav visserligen att Morsk var Pers förmyndare men att han inte kunde betraktas som fosterson eftersom Morsk hade begärt hos tingsrätten och också fått godkännande på att årligen för sin egen räkning få ta ut ersättning för gossens föda och uppfostran ifrån de mycket begränsade medel gossen ärvt. Fredricsson påstod också att Morsk inte hade rätt att behålla Per i flerårig tjänst utan lön, vilket var att likna vid slaveri. Dessutom hade Pers styvmor, Elvira Frankenberg, tagit initiativet till att få Per i tjänst hos Fredricsson.

Rätten har i förväg begärt in skriftliga yttranden från flera personer som skulle kunna tillföra något i saken och Morsk begär att få ta del av dessa yttranden för att gå i svaromål. Det mesta går honom emot i ärendet och Morsk blir nu alltmer ilsken och skriver allt hätskare i sin skriftliga inlägga. Alla som lämnar uppgifter som inte stödjer Morsk i målet får sin beskärda del, inklusive pastor Börjesson.

Av de som avfordrats skriftliga yttranden var det flera som inte var skrivkunniga. Både dom och även de som var skrivkunniga tog hjälp av nämndemannen Johan Johansson i Sundby för att formulera sig. Det gjorde att Morsk formulerade sig på följande sätt om Johan Johansson och de som anlitat honom. "*Kända för sin wana att adwocera med lika stor ifwer för orätt som rätt. Därföre ha de ej blygdas för att fräckt förneka sanningen igenom skymfliga uttryck emot min inlägga utan äfwen igenom falska betyger af sämre personer sökt att skymfa både mig och mitt hus.*"

Att Fredricsson använt ordet slaveri i sin inläga gör Morsk riktig förbaskad och kallar honom ilslog och bedragare: ” Att jag af människokärlek gifvit föda och vård samt undervisning åt en så wanvårdad gosse som Frankenberg då war, torde vara öfverflödigt att vidare bewisa. Och att jag för nämde wälwilja har velat bibehålla honom i flerårig tjenst för att derigenom blifva godtgjord är äfwen en falsk tillsats men som jag menade alvarsamt med den vård jag tog om honom och som wisas af denna handling att hans förstånd ännu ej hunnit utbilda sig så kunde jag icke med liknödghet åse att han skulle blifva en lekboll för bedragare. Och att jag skulle vilja (behålla) betrackta honom som min slaf är ej annat än Fredricssons egna åsikter (äfwen tycktes Fredricsson ha begagnat en del af de medel hvilka beskrifningarna innehålla om slafhandel, nemligen list och ilsloghet).

Carl Ersson får även han sin beskärda del av ilskan: ”Att Carl Ersson som kallar sig stalldräng i hvilkens namn Fredricsson låtit upsätta ett betyg är ingen annan än en som förlidet år i mitt hus war en otrogen tjenare och isynnerhet dett werktug som Fredricsson begagnat till nämde handels bedriwande. Och som Carl Ersson endast war ett år som dräng i mitt hus så tyckes det wara klart att han ej är rätta person witsorda sådana saker helst huru förhållandet varit emellan Frankenberg och mig i fyra år och alt det öfriga i hans betyg är äfwen wrängda och lögnacktiga upgifter”.

Så var det dags för Elvira Frankenberg att få sin del: ”Alla känna denna person såväl till hennes osedliga upförande som hennes fattigdom då hon dels måst anlita fattig understöd och dels går hennes barn kring bygden och bettlar ganska mycket wanvårdade. Det oakttat har hon ändå under den lilla tid hon varit änka skaffat sig två oäkta barn dett sista öfwer ett år gammalt och efter hvad som berättas hon ännu ej lär wara kyrktagen en sådan en måtte väl aldrig vara fostermor för de barn jag uptagit i min vård. Jag har velat styrka min upgift rörande änkan Frankenberg med prestbetyg men blifvit sådant förnekad af Högvördige Docktor J. Börjesson”.

Pastor Börjesson är nästa man: ”Öfwer Herr Docktor Hofpredikanten Pastor J. Börjesson får jag i underdånighet anföra den klagan att han ej allenast har undandragit sig att intyga den sanning jag tror mig ha rätt att fordra af honom utan att han äfwen tagit sig friheten att skrifva advocatyr och osanningar emot mig till Fredricssons förmån dett ser ut som äfwen Docktor Börjesson på sednare tider blifvit inled i nämnde handel i anseende till dett förhållande att Docktor J. Börjesson har med sin skrifvelse sökt skymfa mig och mitt hus har jag nödgas skaffa mig intyg af trovärdige personer som känner dett rätta förhållandet i mitt hus och älskar sanningen bättre än Docktor J. Börjesson”.

Flera vittnen hade inkallats som personligen hördes och gav en samstämmig bild av hur det hela hade gått till och de fick också berätta om situationen och stämningen i Morsks hus. Morsk hade tidigare under tinget blifvit fråntagen förmyndarskapet för Per och förlorade även det här målet. Det innebar att han blev skyldig att ersätta Fredricsson, Carl Ersson och alla vittnen för deras rättegångskostnader.

Flytt...

Efter elva år i Säby flyttar famijen till Grysta 1862 och Morsk är ”brukare” där och stannar i fem år innan de flyttar till Amnö i Veckholm och blir torpare. Morsk är nu 50 år gammal. Morsk blir allt besvärligare att ha och göra med, även för hans hustru Ulrika, för ytterligare sex år senare skiljer de sig och Morsk flyttar till torpet Lilla Marielund under Ekholmen och försörjer sig och sin hushållerska, Maria Jansdotter, som arbetskarl, dvs gör dagsverken åt andra. Morsk har även under den här tiden en del ”sidoinkomster” av det mindre lagliga slaget vilket resulterar i mer eller mindre regelbundna besök hos tingsrätten. Ett exempel är när han år 1870 avslöjas med att ha stulit sjutton svanägg och fem andägg ur fågelbon på Härjarös mark. Det resulterar i böter.

I samband med skilsmässan flyttar Ulrika till Dahlby och blir hushållerska 58 år gammal hos hemmansägaren och kyrkvärden Jan Eric Eriksson som blifvit änkeman. Hon bor kvar i Dahlby till sin död 10 år senare. Vid tidpunkten för flytten till Dahlby så står det i husförhörslängden att Ulrika ”nekas att få mantalsskrivas under Ekholmen”, dock utan någon motivering. Paret Morsk gjorde sig tidigt ovänner med Johan Banér på Ekholmen men han bodde inte längre kvar där, utan sedan tio år var det Kristoffer Norlin som hade Ekholmen.

År 1873, döms Morsk sedan till ett längre fängelsestraff för bedrägeri, 57 år gammal. Det blir två års straffarbete och fem års förlust av medborgerligt förtroende. Det sistnämnda innebar att man inte var

en trovärdig person och kunde inte vittna inför tinget, man var inte vittnesgill vid bevitnande av officiella handlingar etc. Orsaken till åtalet om bedrägeri var Morsk hade lånat pengar av flera personer och var på obestånd. Några av borgenärerna började ana att de kanske inte skulle få tillbaka sina utlånade medel utan begärde Morsk i konkurs. Morsk som ägde torpet Lilla Marielund "sålde" dock torpet till sin hushållerska, Maria Jansdotter, som betalning för pengar hon tidigare skulle ha lånat ut till Morsk. Försäljningen av torpet gjordes för att hindra borgenärerna från att komma åt dessa pengar. Det blev rättssak av det hela och Morsk kunde inte uppvisa några skuldförbindelser som utvisade att Maria Jansdotter hade lånat ut några pengar till Morsk, utan rätten ansåg att affären var iscensatt för att undanhålla pengarna, varför han dömdes till bedrägeri. Morsk överklagade naturligtvis till Svea Hovrätt som fastställde domen i januari 1874. Morsk gav sig inte utan ansökte om nåd som Kungl Majt avslag. Morsk sitter under strafftiden på Upsala länsfängelse och frigges den 4 februari 1876.

Som en parentes kan nämnas att under den sista månaden av fängelsetiden för Morsk så satt, förutom Morsk, 50 andra fångar samtidigt på Uppsala länsfängelse. Det var totalt sju kvinnor och förtiofyra män som var intagna där. Av männen var nitton stycken dömda för stöld. I övrigt var det för bedrägeri en stycken, dråp en st, misshandel fem st, hemfridsbrott två st, snatteri en st, vållande till annans död två st, lockat annan att förtära konc. svavelsyra en st, griftefrid en st, med våld hindrat polisbetjent i tjensteutövning en st, obehörigt kringstrykande sex st, bruk af lifsfarligt vapen en st, fylleri en st, förfalskning en st, rymt från Kungl Svea Artilleriregemente en st.

Av de sju kvinnorna var fyra stycken dömda för stöld, barnamord en st, fosters läggande å lönn en st, fylleri en st. Fylleri var inte ett så allvarligt brott att det gav fängelse, utan för det brottet utdömdes böter, men om medel saknades att betala böterna så blev det till att "sitta av" böterna på vatten och bröd.

Morsk är under straffarbetstiden skriven på torpet under Ekholmen och återvänder dit efter strafftidens slut. Han är ju inte förändrad till det bättre.

Han bodde kvar på torpet Lilla Marielund och avled där år 1903 och begravdes i Veckholms kyrka, utan skulder men också utan några större tillgångar. 11 tunnor potatis och 2 fårskrot var det värdefullaste av boets behållning.